

نفوذِ فارسی در موسیقیِ بنگالی

عطا کریم برق*

منشی واجد علی کامل از اهالی هوگلی بود و در اوایل قرن نوزدهم میلادی می‌زیست و در تعریف علم موسیقی می‌گوید:

”موبه‌لغت یونانی به معنی آواز است و سیقی به معنی گره و چون موضوع این علم لحن است و لحن در حقیقت به آواز گره دادن است لهذا بدین اسم موسوم شده و موجد این «علم» حکیم فیثاغورث است.“
و همچنین در بیان موسیقی اهل هند اظهار می‌دارد:

”حکمای هند موسیقی را سنگیت (Sangeet) گویند و به اعتقاد اهل هند واضح آن نارد (Narad) پسر برهماست و سمیسر یعنی مهادیو در این علم دخل و تصرفی کرده به آنچه موافق مذهب مهادیو است. آن را سمیسر مت (Samisar Mat) گویند و مت به معنی عقل باشد. بعد از آن بهرت که یکی از اعظم علماء و عباده بوده در این علم خوض و تلاش کرده موافق فکر و قیاس خود چیزی افراط و تفریط و تقدیم و تأخیر به عمل آورده که قواعد منضبط او را بهرت مت (Bharat Mat) گویند. بعد از آن هنومان که یکی از اخصّ معتقدان راجا رام چندر بود تصرفات خود در این علم را به عمل آورده مذهب علیحده اختیار کرده. آن را هنومان مت (Hanuman Mat) نامند. بعد از آن کلناتھ که به عهد خود یکی از اعظم و اشهر عابدان بود، در این علم عبور تمام

---

* استاد بازنشسته فارسی بخش عربی و فارسی، دانشگاه کلکته، کلکته.

۱. حکیم منشی واجد علی، مطلع‌العلوم و مجمع‌الفنون، نولکشور، چاپ هفتم، ۱۹۱۳ م، ص ۲۱۱.

داشت، تصرفات خود نموده مذهب جداگانه ترتیب داده آن را کلناتھ مت (Kulnath Mat) نامند و دیگران نیز در این علم دخل و تصرف کرده‌اند، اما معتمد علیه همین چهار مذهب است و به‌قوانین جمله اساتذہ ہند ہفت چیز اصول این علم باشد کہ به‌اصطلاح اهل ہند آن را سبت ادھیا گویند. سبت به‌معنی ہفت و ادھیا به‌معنی اصل و رکن باشد، و آن ہفت رکن این است، اول سُر ادھیان (Sur Adhdhya) و آن فن سر و سرت و مورچھنا (Murchana) یعنی آہنگ و نغمہ و آواز بود. دوّم راگ ادھیا (Rag Adhdhya) و آن معرفت راگ و راگنی و راگ پتر (Rag Patr) یعنی مقام و شعبہ و گوشہ بود. سوّم تال ادھیا (Tal Adhdhya) و آن فن بحور یعنی اوزان بود. چہارم نرت ادھیا (Nirt Adhdhya) و آن فن رقص بود. پنجم ارتھ ادھیا (Arth Adhdhya) و آن عبارت از فہمیدن معنی نغمہ بود. ششم بہاد ادھیا (Bahad Adhdhya) و آن فن، و نمودن معنی بہایما و اشارت باشد. ہفتم هست ادھیا (Hast Adhdhya) و آن فن، نواختن ساز بود...^۱!

در هر حال قبل از ظهور مسلمین به‌بنگالہ موسیقی این کشور جنبہ مذہبی داشت و از هر حیث موسیقی ہندی بود و با موسیقی اسلامی یا ایرانی علاقہ‌ای نداشت، اما چون مسلمین به‌بنگالہ سرازیر شدند موسیقی بنگالی تحت تأثیر موسیقی اسلامی درآمد و مسلمین در فنّ موسیقی کمال قدرت خودشان را نشان دادند و می‌توان گفت کہ موسیقی ہندی تحت تأثیر موسیقی ایرانی و کشورہای دیگر، خیلی جلا یافت و پیشرفت کرد و جاذبیت و کشش آن بیشتر گردید.^۲

راجا تان‌سینگ والی گوالیار بنا بہ‌نوشتہ حکیم منشی واجد علی مخترع آہنگ دھروباپد بودہ و در زمان امپراطور جلال‌الدین محمد اکبر سور داس فرزند رام داس آہنگ دھروباپد و خیال را خیلی مرتّب ساخت و ہمچنین در عہد سلطنت آن امپراطور بزرگ تان‌سین کلانوت کہ از پیروان شیخ محمد غوث گوالیاری از موسیقی‌شناسان و

۱. حکیم منشی واجد علی، مطلع‌العلوم و مجمع‌الفنون، نول‌کشور، چاپ ہفتم ۱۹۱۳ م، ص ۲۱۱.

2. *Amrita Bazar Patrika*; Annual Puja Number, 1956, p.187.

نوازندگان بزرگ هند به‌شمار می‌رفته "به‌آخر عمر به‌حضور اکبر بادشاه عزت و احترام تمام یافت".^۱ بعد از آن یکی از فرزندان او شاه صدا رنگ نامی یک آهنگ ایرانی به‌عنوان «قول کلوانه» بروش آهنگ هندی «دهروباپد» به‌آهنگ «خیال» آمیزش داد و به‌این نحو اصلاح بزرگی در فن موسیقی به‌عمل آورد و در قرن نوزدهم میلادی آهنگ‌های «خیال» و «تپ» به‌جای آهنگ «دهروباپد» در هندوستان و مخصوصاً در بنگاله رواج و شهرت پیدا کرد.^۲ آهنگ‌های «دهروباپد» و «خیال» که به‌دست نوازندگان و موسیقی‌دانان به‌قعر فراموشی رفته بود به‌دست راجا رام موهن رای دوباره به‌شکل اصلی آن درآمد. وی آهنگ‌های «دهروباپد» و خیال را به‌وسیله اشعار «برهمو سنگیت» (Brahmu Sangeet) به‌کاربرد و یک نفر مسلمان غلام عباس نامی سرودهای او را در محفل عباداتی برهمو سماج می‌خواند و با این نحو به‌قول بعضی راجا رام موهن رای راهنما و پیشرو موسیقی کلاسیکی در دوره جدید به‌شمار می‌رود.^۳

از مطالعاتی که در صد سال گذشته درباره موسیقی و شعر هنرهای زیبا و فرهنگ مشترک هندو و مسلمان در بنگاله به‌عمل آمد، معلوم می‌گردد در قرن هفدهم و هجدهم میلادی موسیقی بنگالی در تحت تأثیر موسیقی اسلامی و ایرانی درآمد و موسیقی بنگالی به‌سبک تازه‌ای به‌راه افتاد و استادان و نوازندگان بزرگ موسیقی در بنگاله به‌وجود آمدند و سپس موسیقی بنگالی به‌سبک جدید و عالی خیلی پیشرفت کرد.^۴

رام پرساد سین کوی رنجن

از اهالی کمپارهات (نزد هوگلی) بود. وی به‌سال ۱۷۱۸ م به‌دنیا آمد پس از تحصیلات به‌شعرگویی و موسیقی پرداخت، از موسیقی‌دانان و نوازندگان بزرگ بنگاله به‌شمار می‌رفت و به‌موسیقی بنگالی و سبک جدید آن دسترسی و قدرت داشت.^۵

۱. حکیم منشی واجد علی، مطلع‌العلوم و مجمع‌الفنون، چاپ هفتم، نول‌کشور، ۱۹۱۳ میلادی، ص ۲۱۶.

2. *Amrita Bazar Patrika*; Annual Puja Number, 1953, p.114.

3. *Ibid.*, 1956, p.187.

4. Edited by Atul Chandra Gupta: *Studies in the Bengali Renaissance*, p.308.

5. *Ibid.*, p.308.

رام نیدهی گپتا

معروف به نیدهی بابو به سال ۱۷۴۲ م در چانپتا (Chanpta) قدم به دنیا گذاشت و به سال ۱۸۳۹ م از این جهان برفت. در تاریخ ولادت و فوت او اختلاف است. وی از موسیقی دانان و نوازندگان معروف در عصر خود به شمار می‌رفت در موسیقی بنگالی به سبک جدیدی دسترسی داشت.^۱ وی در آهنگ «آخدائی» (موسیقی تالار باشگاه) قدرت و مهارت داشت و از استادان به شمار می‌رفت و به قول دکتر سوکمار سین موسیقی و آهنگ او به یک سبک تازه‌ای بین قدیم و جدید می‌باشد^۲ چنانکه پروفیسور دنیس چندرا سین اظهار داشته، رام نیدهی گپتا از نوازندگان بزرگ بنگالی بود. وی به تحصیلات فارسی و بنگالی نایل گردید و با علم موسیقی علاقه‌مند شد.^۳ بعداً رام نیدهی برای تحصیل علم موسیقی مسافرتی به چهپرا (Chapra) در ایالت بهار، کرد و در آنجا در خدمت یکی از موسیقی دانان مسلمان حاضر شد و از او موسیقی اسلامی یاد گرفت و به بنگاله برگشت و در موسیقی بنگالی یک راه جدیدی را باز کرد که مخصوص او بود. وی اشعار و آهنگ «خیال» و «تپ» را از چهپرا با خود آورد و آن را با هم آمیزش داد و آهنگ‌های «تپ» و «خیال» را به شکل تازه‌ای درآورد و از آن به بعد اشعار و آهنگ «تپ» و «خیال» در قرن نوزدهم میلادی در محافل و خانواده‌های رجال خیلی مقبول و معروف گردید^۴ و به قول دکتر سوکمار سین کسی که آهنگ «تپ» را به موسیقی بنگالی رواج داد آن نیدهی بابو بود.^۵

مادهو خان (۱۸۱۳-۱۸۶۸ م)

از اهالی بنگاله وسطی بود و علم موسیقی را در بنگاله شرقی یاد گرفت و استادی و مهارت به دست آورد. وی بعضی آهنگ‌های تازه برای خود ایجاد کرد و آنها را به سبک

-
1. Edited by Atul Chandra Gupta: *Studies in the Bengali Renaissance*, (Jadavpur, 1958), p.30.
  2. Dr. Sukumar Sen: *History of Bengali Literature*, p.174.
  3. Dr. D.C. Sen: *History of Bengali Language and Literature*, p.629.
  4. Ibid., p.634; Dr. J.C. Ghosh: *Bengali Literature*, pp.87, 133. Edited by Atul Chandra Gupta: *Studies in the Bengali Renaissance*.
  5. Dr. Sukumar Sen: *History of Bengali Literature*, p.174.

موسیقی خوبی جلوه و ترقی داد و همچنین آهنگ‌های رقص دیهاتی و مذهبی را یکجا کرد و آن را به‌عنوان «دهپ» (Dhap) شهرت داد. این آهنگ او که تازه بود خیلی مقبول خاطرها افتاد و مخصوصاً زنان خواننده که آهنگ مذهبی را دوست داشتند، این آهنگ تازه را زیاد می‌خواندند و آن را شهرت می‌دادند.^۱

شری دهر کاتهاک

از معاصرین رام نیدهی گپتا بود و چون او سرودهای پوران را می‌خواند خود را به‌عنوان «کاتهاک» شهرت داد. وی از دانشمندان و موسیقی‌دانان بزرگ بنگاله بوده و در آهنگ‌های «تپ» و «تپ خیال» مهارت و قدرت کاملی داشته و می‌توان گفت که بعضی آهنگ و اشعار و غنای موسیقی او نسبت به‌رام نیدهی گپتا در هیچ‌حال کمتر نبوده است.^۲

داس رتهی رای

معروف به‌داسو رای به‌سال ۱۸۰۶ م به‌دنیا آمد و به‌سال ۱۸۵۷ م فوت کرد. آکا بایتی یکی از زنان خواننده معروف و مقبول به‌شمار می‌رفت و داس رتهی رای در تحت راهبری او به‌سرودن اشعار مشغول گردید. اما مدتی بعد از او بر کنار شد و یک دسته جمعی خود درست کرد و سرودن اشعار پنجالی دسته جمعی را آغاز کرد^۳ از این نظر او را می‌توان سرآمد خوانندگان سرود پنجالی قرار داد و اشعار او را می‌توان از هر حیث اشعار بنگالی گفت. وی در موسیقی بنگالی بسیاری از آهنگ‌های مانند «لوم» و «یمن» و «صورت» و «بهار» و «شهان» و غیر آن را اتخاذ کرد و بعداً بسیاری از موسیقی‌دانان و نوازندگان بزرگ بنگاله روش و سبک او را تتبع کردند.^۴

1. Dr. Sukumar Sen: *History of Bengali Literature*, (New Delhi, 1960), p.176.

2. Ibid, p.175.

3. Dr. Sukumar Sen: *History of Bengali Literature*, pp.175-176.

4. Edited by Atul Chandra Gupta: *Studies in the Bengali Renaissance*, (Jadavpur, 1958), pp.308/309.

ناتهو خان تپدار

و امام بندی (مادر رمضان میان) و رمضان میان و سرینجن بانی از خوانندگان و نوازندگان معروف در بنگاله بودند. آهنگ‌های اینان بر طبق نمونه‌های تپ‌های گوناگون هند غربی و به سبک آنها بوده، اما چون اینان به بنگاله وارد شدند سبک و روش خودشان را به سبک تپ‌های جور به جور بنگالی عوض کردند.^۱

مehیش مکهرجی

از استادان بزرگ موسیقی بنگالی بود و متخصص آهنگ‌های «تپ» و «تپ خیال» به شمار می‌رفت. وی مسافرتی به گوالیار کرد و در آنجا تکنیک (اصطلاحات و اصول فنی) آهنگ‌های «تپ پنجابی» و «دهروباپد» و «خیال» گوالیاری را آموخت و همچنین در آهنگ‌های هند غربی که مشتمل بر آهنگ‌های نوازندگان بزرگ در هند غربی مانند «شوری» و «همدم» و «مست بلبل» و غیر آن استادی و مهارت به دست آورد و با این نحو مهیش مکهرجی سبک آهنگ‌های «تپ» و «تپ خیال» بنگالی را به کمال رسانید.^۲

چترنجن باغچی

یکی از نوازندگان موسیقی بنگالی بوده و به شاگردی مهیش مکهرجی و ناتهو خان تپدار آهنگ‌های «تپ» و «خیال» را یاد گرفته و شهرتی به سزا اندوخته و همچنین استاد نوازندگان شاسیکمار و هری داس مودک و جادو چندل و غیر آن در آهنگ‌های «تپ» و «خیال» مهارت و استادی خودشان را نشان دادند.^۳

رادها موهن سین

در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم میلادی بوده، زبان‌های سانسکریت و فارسی را خیلی عالی می‌دانسته و کتابی در علم موسیقی هندی و اسلامی به عنوان «سنگیت ترنگ» (Sangeet Tarang) به زبان بنگالی ترتیب داده.^۴

1. Ibid, p.311.

2. Ibid.

3. Edited by Atul Chandra Gupta: Studies in the Bengali Renaissance, (Jadavpur, 1958), pp.312, 313.

4. Ibid, p.307.

بادل خان

استاد نوازندگان بادل خان به سال ۱۸۳۳ م به جهان آمد و به سال ۱۹۳۶ م فوت کرد. وی از موسیقی دانان و نوازندگان بزرگ پنجاب بود و در موسیقی بنگال مهارت زبردستی به دست آورد. بادل خان به سال ۱۸۸۲ م از پنجاب به بنگاله مهاجرت کرد و آن را میهن خود قرار داد. در نظر وی آهنگ‌های موسیقی در بنگال مانند «تپ خیال نقشه» بسیار دلکش و شیرین و عالی می‌باشد و بنا به گفته او استعمال تارهای نوار و آلت‌های موسیقی در بنگاله به جای تارهای مو به طور رواج تازه‌ای آغاز گردیده و به عنوان «زمزمه» که صدای نرم‌تری می‌دهد شهرت دارد.^۱

در هر حال در دوره اسلامی رساله‌هایی که در علم و فن موسیقی و آهنگ به زبان بنگالی به ظهور رسیده، نویسندگان آن بیشتر مسلمان بودند. بعضی کتاب‌ها در موضوع موسیقی و آهنگ و ادبیات آن شهرت دارد بدین قرار می‌باشد:

ا) **راگ مالا:** در این کتاب به شرح موسیقی هند پرداخته شده است و اشعار علی میان و سید علاؤل و طاهر محمود به طور نمونه و مثال نقل شده است.^۲

ب) **تال‌نامه:** این کتاب در فن موسیقی به سال ۱۸۴۰ م نوشته شده و اشعار عین‌الدین و سید مرتضی و ناصرالدین و سید علاؤل و گائیجا و دویجا راگهونات و بهاوانند امین و هیرامنی و شعرای دیگر به طور نمونه و مثال در آن مندرج شده است.^۳

ج) **سریستی پاتان:** این کتاب در فن موسیقی و دارای شرح چگونگی موسیقی هندی است. این کتاب به دست سه نفر از سخنوران بنگالی یکی دنیس قاضی و دومی ناصر محمود و سومی بخش علی به ترتیب رسیده و اشعار آنان به طور نمونه و مثال آورده شده است.^۴

1. Ibid, p.311.

2. D.C. Sen: *History of Bengali Language & Literature*, (C.U. 2nd Ed., 1954), p.679.

3. Ibid, p.680.

4. Ibid.

- د) **راگ‌نامه:** شیخ فیض الله در وسط قرن شانزدهم میلادی می‌زیست. وی این کتاب را دربارهٔ موسیقی کلاسیکی هند منظوم نموده. این اولین و بهترین و قدیم‌ترین کتاب موسیقی به‌زبان بنگالی به‌شمار می‌رود. تألیف این منظومه نشان می‌دهد که شیخ فیض الله در فن موسیقی چقدر قوی دست بوده است.^۱
- ه) **دهیان مالا:** این منظومه در شرح چگونگی موسیقی و تألیف یکی از سخنوران مسلمان علی‌رضا نامی می‌باشد. در این کتاب به توضیح چهل و دو آهنگ (راگ و راگنی) بلند و نرم و موسم و ساعت مخصوص آن پرداخته شده و در هر جا اشعار مؤلف به‌طور نمونه و استشهد آورده شده است.^۲
- و) **راگ تالر پوتهی:** نویسندگان این منظومه دو نفراند، یکی جبین علی و دیگری رام تانو آچاریه. این کتاب راجع به فن موسیقی هندی است و در ضمن شرح آهنگ اشعار به‌طور نمونه نقل گردیده است.^۳
- ز) **راگ تال:** یکی از سخنوران مسلمان که اسم او چنپا غازی بود این منظومه را در موضوع و آهنگ تدوین کرد.^۴
- ح) **پد سنگرها:** این منظومه راجع به موسیقی و آهنگ است و اشعار لال بیگ و سخنوران دیگر به‌طور نمونه و مثال به‌کار رفته است.^۵
- ط) **جویبا:** این منظومه کوچکی در شرح چگونگی موسیقی و آهنگ است و در حدود بیست سرود در آن مندرج می‌باشد. در روزهایی قبل اشعار این منظومه را در موقع برگزاری جشن عروسی در جامه مسلمین می‌خواندند.^۶
- ما می‌دانیم با سرازیر شدن مسلمانان در بنگاله، یک انقلاب بزرگی در زندگانی و معاشرت و جامعهٔ بنگاله به‌ظهور پیوست. چون مسلمانان زبان فارسی را با خود همراه

۱. دکتر انعام‌الحق: مسلم بنگالی ادب (اردو) چاپ پاکستان، ۱۹۵۷ م، ص ۳-۱۰۲.

2. D.C. Sen: *History of Bengali Language & Literature*, (C.U. 2nd Ed., 1954, p.680); Dr. Inmaul Haque: *Muslim Bengali Adab* (Urdu), Pakistan, 57, p.310.

3. Ibid, p.680.

4. Ibid, p.680.

5. Ibid, p.680.

6. Ibid, p.680.

آورده بودند، این زبان شیرین در همه جنبه زندگی بنگاله نفوذ و تأثیر پیدا کرد و نه تنها زبان بنگالی را تکان و سر و صورت بداد، بلکه سایر جنبه‌های زبان و فرهنگ و شعر و ادب و علوم و فنون را در تحت تأثیر و نفوذ خود گرفت، و همه آن را با شیرینی و لطافت و قشنگی خود آشنا ساخت، و زیبایی و رعنائی و تازگی جوانی به آنها بخشید. و همچنین احوال موسیقی بنگالی می‌باشد. چنانکه در بالاگذشت، آهنگ‌های موسیقی بنگال نه تنها از واژه‌های فارسی استفاده کرد، بلکه روحیه آن نیز از موسیقی ایرانی و اصطلاحات فارسی تأثیر عظیمی را قبول کرد، و جوان‌تر گردید. در عصر حاضر می‌بینیم که غزل‌های قاضی نذراالاسلام و «نذرل گیت» که بی‌اندازه نفوذ و تأثیر فارسی را دارا می‌باشد، در جامعه بنگالیان و در محافل شعر و رقص و سرود و ساز و آواز آنان اهمیت خاصی را دارا می‌باشد، و مقبول خاطرها گردیده است.